

LİBERAL PERSPEKTİF YORUM

SAYI: 11, EKİM 2018

VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ VE SEKÜLERİZM

Prof. Dr. Bican Şahin

LIBERAL PERSPEKTİF YORUM

Sayı: 11, Ekim 2018

VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ VE SEKÜLERİZM

Prof. Dr. Bican Şahin

© Prof. Dr. Bican Şahin

© Özgürlük Araştırmaları Derneği, 2018

Bu çalışmadaki görüşler yazara aittir ve Özgürlük Araştırmaları Derneği'nin kurumsal görüşünü yansıtmaz.

Bu çalışma Friedrich Naumann Vakfı'nın katkılarıyla hazırlanmıştır.

Özgürlük Araştırmaları Derneği

📍 Turgut Reis Cad. No: 15/4, Mebusevleri, Çankaya, Ankara

☎ (312) 213 24 00 ✉ info@ozgurlukarastirmalari.com

📘 ozgurlukarastirmalari 🐦 ozgurlukar

Tasarım ve Dizgi:

Eksi Kitaplar

eksikitaplar.com

Prof. Dr. Bican Şahin

1993 yılında Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans eğitimini tamamlamıştır. Doktorasını 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde "The Contributions of Plato and Aristotle to the Development of the Concept of Toleration/Platon ve Aristoteles'in Hoşgörü Fikrinin Gelişimine Katkıları" başlıklı teziyle University of Maryland, College Park'da tamamlamıştır. Araştırma konuları arasında liberal siyaset felsefesi, liberal demokrasi ve İslam arasındaki ilişki ve Türkiye'de devlet-sivil toplum ilişkisi gibi konular yer almaktadır. Şahin'in ABD'de yayınlanmış Toleration: The Liberal Virtue (Lexington Books, 2010) (Hoşgörü: Liberal Erdem) adlı İngilizce eserinin yanı sıra pek çok Türkçe ve İngilizce makale, kitap bölümü ve derleme eseri bulunmaktadır. Doç. Dr. Bican Şahin Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesidir. Şahin halen Özgürlük Araştırmaları Derneği'nin Yönetim Kurulu Başkanlığı'nı yürütmektedir.

İÇİNDEKİLER

Giriş.....	5
Özgürlük.....	6
Vicdan Özgürlüğü.....	7
Teokratik Bir Sistemde Vicdan Özgürlüğü Mümkün müdür?.....	9
Seküler Liberal Ütopya.....	10
Sonuç.....	12
Kaynakça.....	13

GİRİŞ

Bu makalede, bireylerin din ve vicdan özgürlüğünü deneyimleyecekleri seküler bir yasal/siyasal alan ihtiyacı tartışılacaktır. Bu amaçla, önce özgürlük kavramı ardından Isaiah Berlin'in negatif ve pozitif özgürlük biçimleri arasındaki ayrımı ele alınacaktır. İkinci olarak, din ve vicdan özgürlüğü bir tür negatif özgürlük olarak sunularak, bu özgürlüğe mümkün olan en iyi şekilde sadece seküler bir yasal/siyasal sistemde sahip olunabileceği hususu ele alınacaktır. Üçüncü olarak, teokratik bir sistemde vicdan özgürlüğünün mümkün olup olmadığı tartışılacak ve son olarak, tüm farklı dini inançların karşılıklı hoşgörü temelinde birlikte var olduğu bir liberal, seküler ütopya sunulacaktır.

ÖZGÜRLÜK

20. yüzyılın en tanınmış İngiliz filozoflarından biri olan Isaiah Berlin (1969), iki özgürlük kavramını negatif ve pozitif olarak birbirinden ayırır. Negatif özgürlük, bireye yönelik baskı ve kısıtlamaların yokluğunu ifade ederken; pozitif özgürlük, bireyin yaşam planlarını yürütme yeteneğini ve gücünü ifade eder. Negatif özgürlük tanımında, özgür bir insan olarak nitelendirilebilmek için, başkaları tarafından zorlanılmamak yeter-gerekliliktir. Diğer bir deyişle insana kendi dışından hiçbir müdahalenin olmamasıdır ki, bu haliyle negatif özgürlüğü “bir şeyden özgürlük” olarak formüle edebiliriz. Öte yandan pozitif özgürlükde, benlik üst ve alt benlikler olarak ikiye ayrılır. Üst benlik, benliğin rasyonel kısmıdır; alt benlik ise irrasyonel arzulara ilişkindir. Bu görüşün tarihsel emsali Antik Yunan felsefesine, özellikle Platon ve Aristoteles’in yazılarına kadar uzanmaktadır. İnsanın özündeki veya ruhundaki bu ayrımı kabul edenlere göre, insan ancak üst benlik alt benliğe üstün olduğu ve onu yönettiği zaman özgürlüğü ya da mutluluğu tadacaktır. Böylece Platon ve Aristoteles, kişinin ancak ruhun rasyonel kısmı tarafından keşfedilen erdeme göre yaşadığı zaman mutluluğa kavuşabileceğine inanır. Bu anlamda, pozitif özgürlük genelde “doğru olanı yapma özgürlüğü” olarak adlandırılır.

Siyasal düşünceler tarihinden başka bir pozitif özgürlük örneği de Fransız filozof Jean-Jacques Rousseau tarafından verilmiştir. Toplumsal Sözleşme’de Rousseau, iki tür irade olduğunu iddia eder. Bunlar, Genel ve Özel İrade’dir. Genel irade (volonté générale), tüm halkın iradesine karşılık gelirken; özel irade, toplumdaki bağımsız olarak bireyin kendi iradesine karşılık gelir. Genel irade, halkın ortak çıkarını temsil ederken; özel irade, bireyin kişisel çıkarını temsil eder. Rousseau’ya göre bu iki irade birbiriyle çatışmaktadır. Bir kişi kendi özel iradesini takip ettiğinde, bunu ancak genel irade ve ortak menfaat pahasına yapabilecektir. Genel irade kaybedildiğinde, kamusal alan erozyona uğrayacak; kamusal alan zarar gördüğünde özel alan ve çıkarlar da zarar görecektir. Bu yüzden Rousseau, gerçek özgürlüğün genel iradeyi takip etme yeteneği olduğunu düşünmektedir. Eğer bir kişi genel irade ve ortak menfaate saygı göstermeksizin kendi özel çıkarları peşine düşürse, çıkarlarının kölesi olmaktan fazlasını yapamayacaktır. Rousseau’ya göre, özel alan kamusal alanın çöküşünü önleme gereğiyle feda edilebilir. Herkes genel iradeye uygun davranmak durumundadır, kendi sözleri ile ifade edersek “insanlar özgür olmaya zorlanmalıdır”.

Negatif özgürlük bireyin belirli bir şekilde yaşamasını gerektirmezken, pozitif özgürlük kriterlerini çok yüksek tutar ve bu yüksek ideali gerçekleştirebilmek için bireyin negatif özgürlüğünü feda etmeye hazırdır.

Yukarıdaki tartışma net bir şekilde ortaya koymaktadır ki, negatif ve pozitif özgürlükler bir çatışma içindedir. Negatif özgürlük bireyin belirli bir şekilde yaşamasını gerektirmezken, pozitif özgürlük kriterlerini çok yüksek tutar ve bu yüksek ideali gerçekleştirebilmek için bireyin negatif özgürlüğünü feda etmeye hazırdır. Bu nedenle, liberaller, negatif özgürlük pahasına pozitif özgürlüğün teşviki konusunda endişelilerdir. En azından negatif anlamdaki bireysel özgürlük güvence altına alınmalıdır. Devlet ya da toplum “bireyleri özgür olmaya zorlamamalıdır”. “Negatif özgürlük” peşinde koşmak tamamıyla bireysel bir tasarruf olmalıdır.

VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ

Günümüzün önde gelen liberallerinden biri olan Chandran Kukathas’a (2003) göre, insanın en temel uğraşı vicdan sahibi bir insan olarak yaşama çabasıdır. David Hume’a atıfta bulunan Kukathas, davranışlarımızı şekillendiren üç faktörün varlığından bahseder. Bunlar çıkar, sevgi ve ilkedir. Piyasada bir insan başkaları ile olan mübadelesinde kar edebilmek için çıkarları doğrultusunda hareket edebilir. Aynı kişi, bir arkadaşına bir malı bedavaya verdiğinde, sevgi ilkesine göre hareket etmiş olacaktır. Son olarak, müşterilere mallarının kalitesi hakkında gerçekleri söylerken ise “ilkeli” bir davranış sergilemiş olmaktadır. Kukathas, Hume’ın formülasyonundaki “ilke” unsurunu “vicdan” olarak ele alır. Kukathas, insanın her zaman ilke veya vicdan temelinde hareket etmeyeceğini düşünür. Bazen bir kişi sevgi veya çıkar uğruna ilkeli/vicdanlı davranıştan ödün verebilir. Ancak, bu, ahlakın/vicdanın her zaman birinci sırada gelmesi gerektiği varsayımımızı değiştirmez. İnsan ancak vicdanının el verdiği şekilde yaşadığı zaman, kendini mutlu hissedebilir ve dolayısıyla aksi durumlarda bu davranışlarının pişmanlığını yaşayacaktır. İnsanlar vicdanlarının el verdiği şekilde yaşayabilmek için büyük maliyetlere katlanmak zorunda kalabileceklerinin farkındadır. Din savaşlarının tarihi de aslında bunun bir kanıtıdır. Bireyler inançlarından vazgeçmemek ve vicdanlarının seslerine uygun hareket edebilmek için kendilerini feda etmeye hazırlardır.

Vicdan özgürlüğü, din özgürlüğünü de içerir. Vicdan özgürlüğüne sahip olan bir kişinin bir dine inanmaya veya inanmamaya hakkı vardır. Bir dine inananlar, bu dinin ritüellerini yapma özgürlüğüne sahiplerdir. Dini uygulamayı sınırlayan tek ölçüt, kamu düzeni ve güvenlidir. Başkalarının bireysel özgürlüklerine zarar vermeyen dini uygulamalar hoş görülmelidir. John Locke da *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*’ta (1689) benzer bir tavır ortaya koyar.

Kukathas, davranışlarımızı şekillendiren üç faktörün varlığından bahseder. Bunlar çıkar, sevgi ve ilkedir.

İnsanın kendinden birçok konuda ayrışan insanlarla sosyal bir etkileşime girmesi temel inançlarından bir adım geri atmasını gerektirmektedir. Aksi halde bu ilişkiler kaçınılmaz olarak şiddetli çatışmalara dönüşecektir.

Locke'a göre meşru otorite, kamu düzenini bozmadığı sürece tebasının her tür dini uygulamasına karşı hoşgörölü olmak zorundadır.

İnsanın vicdan ve din özgürlüğü diğer bireyler, gruplar ya da devlet tarafından kısıtlanabilir. Bir insanın ebeveynleri, akrabaları ve arkadaşları, kişinin vicdan özgürlüğüne müdahale edebilir. Ancak çoğu zaman yüksek maliyetleri göze alan bireyler bu müdahaleye direnebilir. Kimi zaman evden ayrılarak, bazen başka bir şehre taşınarak, arkadaşlarıyla ve aile ile olan ilişkilerini keserek diğer insanlardan gelen baskıları önlemeye çalışabilir. Bununla birlikte, baskı ve sınırlamalar devletten geldiği zaman direnişin maliyeti çok daha yüksek olacaktır. Devletten gelen sınırlamalar iki farklı yolla gerçekleşebilir: Birincisi, devletin yasal ve siyasal sistemi belirli bir dine dayandığı zaman gerçekleşir. Bu durumda, farklı dinlere inanan bireylerin yanı sıra herhangi bir dine inanmayan bireyler doğrudan baskı altında kalabilir. Ayrıca, tüm dinler yoruma açıktır ve belirli bir zamanda bir dinin birden çok yorumu olabilir. Devlet bir dine başvurduğunda, kaçınılmaz olarak onun belirli bir yorumunu dayatmış olmaktadır. Bu durum devletin empoze etmeye çalıştığından farklı yorumları kabul edenler için negatif ayrımcılık anlamına gelecektir. Vicdan ve din özgürlüğüne devletten gelebilecek ikinci sınırlama ise devletin vatandaşlara seküler bir yaşam tarzını dayattığı zaman ortaya çıkmaktadır. Bu durum da dindar insanların baskı altında kalması anlamına gelir. Ulus devletler dünyasında, baskıdan kurtulmak için bir ülkeyi terk etmek ve bir başkasına sığınmak başarılması güç bir iştir. Baskı altında olanların sadece küçük bir kısmı bunu gerçekleştirebilmektedir.

Dolayısıyla, bu sorunun en pratik çözümü, ülkenin yasal/siyasal düzeninin vatandaşların ahlaki/dini değerlerini temel alarak inşa edilmemesi olacaktır. Devletin yasal/siyasal çerçevesi, seküler temellere dayanmalıdır. Kukathas'ın (1999: 35) işaret ettiği gibi;

Farklı tanrılara tapılan ve farklı inanışlara mensup insanların karşılıklı etkileşime girdikleri bir dünyada seküler olmayan her türlü kamusal alan denemesi felaketle sonuçlanacaktır. İnsanın kendinden birçok konuda ayrışan insanlarla sosyal bir etkileşime girmesi temel inançlarından bir adım geri atmasını gerektirmektedir. Aksi halde bu ilişkiler kaçınılmaz olarak şiddetli çatışmalara dönüşecektir.

Ancak bu durum vatandaşlara seküler bir yaşam tarzının dayatmak olarak anlaşılmalıdır. Bu, insanların din ve vicdan özgürlüğünün tam manasıyla tanınmasından başka bir şey değildir. İnsanlar istedikleri herhangi bir dine

inanmakta ve ibadetlerini şahsen veya gruplar halinde yerine getirmekte özgür olacaklardır. Tek sınır herhangi bir dini pratiğin diğer vatandaşların temel özgürlüklerini ihlal etmemesidir. Böyle bir düzende insanlar başkalarının özgürlüklerini ihlal etmedikleri sürece kendi din ve vicdan özgürlüklerine de gerçek anlamda sahip olabileceklerdir.

TEOKRATİK BİR SİSTEMDE VICDAN ÖZGÜRLÜĞÜ MÜMKÜN MÜDÜR?

Hukuki ve siyasi sistemin belirli bir dine dayandırıldığı teokratik sistemlerde farklı dinlerin mensuplarına karşı her zaman mutlak bir baskılama ve sınırlama olacağı söylenemez. İslami “millet sistemi” buna bir örnek olarak verilebilir. Tarihsel olarak, Müslümanlar devletlerini İslam dini temelinde örgütlemişlerdir. İslami ilkeler ve kurallar sadece Müslümanlar için bağlayıcıydı. Ancak, Yahudi ve Hristiyan halk dini ve medeni ilişkilerinde özerktiler. İslami sistem onlara dini özgürlüklerini garanti etmekteydi. Bu sayede gayrimüslimler kendi aralarındaki ilişkilerinde İslami kurallara uymak zorunda kalmıyorlardı. Ayrıca askerlikten de muaf tutulmaktaydılar. Bu özerkliğe karşılık olarak gayrimüslimler, cizye adı verilen bir tür baş vergisi ödemek zorundaydılar. Bu, gayrimüslimlere sağlanan güvenlik hizmeti için alınan bir ödeme olarak görülüyordu. Bu sistem sayesinde gayrimüslimler din özgürlüğünden faydalanabilmekteydiler.

Ancak bu sistemin olumsuz yanı dini cemaatlerden ayrılma hakkının bulunmaması ve gayrimüslimlerin Müslümanlara göre daha alt bir sınıf olarak görülmesidir (Şahin, Tok, Sambur, Mentzel 2014). Bu sorunlardan ilki bireye ait olduğu dini cemaatten çıkma hakkı sağlanarak çözülebilir. Bu imkan, özellikle Müslüman cemaate mensup olanlar için önemlidir, çünkü İslam’da dinin terk edilmesi halinde verilen geleneksel ceza ölümdür. Ancak, bu tartışmalı bir konudur ve bazı liberal yorumculara göre, insanlar en azından bu dünyada hiçbir ceza korkusu olmaksızın İslam dininden ayrılabilirler (Bkz. Akyol 2011). Ancak yine de bu durum Tanrı inancı taşımayanların sorunlarını çözememektedir çünkü herhangi bir Tanrı’ya inanmayanlar hiçbir teokratik sistemde hoş görülmezler. Millet Sistemi’ndeki ikinci sorun ise dini azınlıkların hakim din mensupları karşısında ikincil bir konumda olmalarıdır. Gayrimüslimler yaşadıkları toplumda kendilerini ev sahibinden ziyade misafir olarak görmek durumunda kalırlar. Bir dinin birincil olarak görüldüğü ve temel alındığı tüm sistemlerde diğer dinlerin çevreye itilmesi kaçınılmazdır.

Bir dinin birincil olarak görüldüğü ve temel alındığı tüm sistemlerde diğer dinlerin çevreye itilmesi kaçınılmazdır.

SEKÜLER LIBERAL ÜTOPYA

O halde bu ideal olandan uzak sistem, tüm din mensuplarının ve dinsizlerin eşit saygıyla muamele göreceği ideal bir sisteme nasıl ulaştırılır? Kolaylıkla söyleyebilirim ki yalnızca liberal bir yasal/siyasal sistem böyle ideal bir durum için zemin oluşturabilir. Öncelikle liberal bir yasal/siyasal sistemin kendisi seküler olmalıdır. Yasal/siyasal sistemin temel görevi, toplumu barış içinde bir arada tutmaktır. Bu amaçla iç güvenlik, ulusal savunma hizmetleri ve adaleti sağlamakla yükümlüdür. Bununla birlikte, çoğulculuğun bir gereği olarak farklı dini ve kültürel grupların özerkliği için gerekli şartları oluşturur. Bu yaklaşımda, liberal yasal/siyasal sistem hiç kimse için bir yaşam biçimini zorunlu kılmaz ve tüm gruplara eşit mesafede olmaya özen gösterir. Gruplar, üyelerin gruptan çıkma hakkını tanıdıkları sürece kendi üyeleri üzerinde yetki sahibi olabilmektedir. Gruplar yetkileri dahilinde üyeler arasındaki sosyal ilişkilerde ve gençlerin eğitiminde söz sahibi olacaktır. Gruplar birbirlerine karşı da hoşgörölü olmak zorundadır. Sadece böyle bir toplumda, “özerk yaşam” adı altında liberal yaşam tarzları öncelenmeden seküler, dini, liberal ve illiberal yaşam tarzları için gerekli özgürlük ortamı olacaktır.

Böyle bir modele karşı bazı eleştiriler gelebilir. Bu eleştirilerden birine göre, zaman içinde illiberal gruplardan biri büyüyerek diğer tüm gruplara karşı üstünlük sağlayabilir ve toplumun geri kalanına kendi illiberal yaşam tarzını dayatabilir. Peki bu durum nasıl önlenecektir? Bir başka eleştiri de bu sistemde, her kültürel ve dini grubun kendi içine kapanarak toplumun gettolaşmasına neden olabileceğidir. Ancak böyle bir toplumda zayıf bir ortak iyi anlayışı olacaktır. Son olarak, gruplarda bireye bir miktar pozitif destek olmadan negatif bir özgürlük olarak gruptan çıkma hakkının çok fazla bir değeri olmayacağı söylenebilir. Haliyle bir kişinin kendi özerkliğini geliştiremediği durumlarda bulunduğu grubu kolaylıkla terkedebilmesi mümkün olmayacaktır.

Her şeyden önce, liberal bir yasal/siyasal sistem modelinde gruplar arasında bir uzlaşma olduğu varsayılmaktadır. Batı toplumları başta olmak üzere bir toplumda çoğunlukta olan grubun liberal bir grup olabileceği de unutulmamalıdır. Çok olası olmamakla birlikte, bir illiberal grubun uzun vadede böyle bir sistemi domine etmesi teorik olarak mümkündür. Bazen illiberal veya kültürel olarak farklı bir grubun varlığı bir başka gerici, illiberal grubun doğmasına sebep olabilmektedir. Batı’da popülist, beyaz üstünlükçü, neo-Nazi gruplarının yükselişı buna iyi bir örnek olabilir. Bu gibi illiberal

Liberal yasal/ siyasal sistem hiç kimse için bir yaşam biçimini zorunlu kılmaz ve tüm gruplara eşit mesafede olmaya özen gösterir.

grupların yükselmesini engellemek için ne yazık ki ne kurumsal ne de kültürel olarak net önlemler alınabilir. Bu bazen liberal bir kültürün, liberal olmayan bir faşist kültür tarafından işgal edilmesiyle sonuçlanabilir. Böyle bir tehdide karşı liberal bir insan için en iyi savunma, grup içi iş birliğini sona erdirmek ve o grubu terk etmek olacaktır. Ezilen grup üyelerinin birlikteliklerine hızla son verme ve grubu terk edebilecek olma potansiyelleri, illiberal grubu tüm sistemi ele geçirmeye çalışmaktan caydırabilir.

İkinci olarak, böyle bir sistemde güçlü bir ortak iyilik anlayışının olması beklenemez. Sadece sınırlı ortak kültürel uygulamalar ve küçük etkileşimler mümkün olacaktır. Kukathas bu durumu, takım adalar metaforuyla betimler. Farklı kültürel gruplar, karşılıklı hoşgörü denizinde ayrı adalar gibidir. Böyle bir yönetimde gruplar arasında en önemli ortak yarar, vicdan özgürlüğüne dayanan karşılıklı hoşgördür. Bu hoşgörünün sonucu da “barış”tır. Bu, ortak iyiliğin çok zayıf bir ifadesi gibi görünebilir. Oysa, savaşların tarihi bizlere barışın ne kadar önemli bir fenomen olduğunu apaçık bir şekilde göstermektedir. Güçlü bir ortak iyilik anlayışı çoğu zaman bireysel özgürlük pahasına mümkün olmuştur. Ortak iyiliğe yönelik her türlü cemaatçi vurgu bireysel tercihlerden ödün verilmesi anlamına gelecektir. J.J. Rousseau'nun “genel irade” (*volonté générale*) kavramı bu duruma iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Son olarak, hayatları boyunca farklı yaşam tarzlarına şahit olmayan bireylerin mevcut alternatiflerin ne olduğunu bilmeme ihtimalleri yüksektir. Bu durum çıkış haklarını etkin bir şekilde kullanmalarına engel oluşturabilir. Dahası, John Stuart Mill'in “çoğunluğun tiranlığı” olarak adlandırdığı güçlü bir mahalle baskısı da söz konusu olabilir. Toplumdan dışlanmaları halinde yüzleşecekleri ağır sonuçlar nedeniyle, bireyler statükoyu sorgulamaktan çekinebilirler. Peki burada anlattığımız liberal politika bu eleştirilere nasıl cevap vermelidir? Genç yaşta tüm vatandaşlara farklı dünya görüşlerinin tanıtılacağı kamusal bir eğitim hizmeti sağlamalı mıdır? Peki bu durum bir kültürün üzerinde farklı kültürlerden gelen dolaylı ve ağır bir baskıya sebep olabilir mi?

Bireysel özerklik ile grupların vicdan özgürlüğü arasındaki sınır nasıl belirlenecektir? Kukathas'ı takip ederek tüm meseleleri grupların ellerine mi bırakmalı mıyız yoksa Brian Barry (1997)'yi takip ederek tüm grupların liberal ilkeleri takip etmesini mi beklemeliyiz ya da hiçbir şey yapmayarak sonuçlara mı katlanmalıyız? Belki ortak bir zeminde buluşmak mümkündür. Liberal sistem, tüm grupların kendi kültürel ve dini ilkelerine ek olarak

Liberal bir yönetimin güvence altına aldığı en temel özgürlük, kişinin grubundan ayrılma hakkıdır.

gruplardan gençlerini liberal sanat ve bilimler alanında eğitmelerini isteyebilir. Böylece her vatandaş çağdaş bir toplumda var olabilmesi için gerekli ortak eğitime sahip olurken aynı zamanda mensubu olduğu cemaatin kültürel ve dini eğitimini de alabileceklerdir.

SONUÇ

Bu makalede, vicdan ve din özgürlüğünün bir negatif özgürlük biçimi olduğu ve bu özgürlüğün en iyi şekilde yaşanabilmesi için seküler bir liberal yasal/siyasal düzenin gerekliliği ileri sürülmüştür. Belirtilen liberal düzen vatandaşlara liberal ya da seküler herhangi bir yaşam biçimi dayatmamaktadır. Sadece, bir gruptan çok daha fazlasını ifade eden toplumda bireysel özgürlük ve barışın koruyucusu olacaktır. Liberal bir yönetimin güvence altına aldığı en temel özgürlük, kişinin grubundan ayrılma hakkıdır. Ayrılma hakkı sayesinde, gruplar bireyleri grup içinde kalmaya zorlayamaz ve bireyler yaşam tarzlarını kabul edemedikleri gruplardan kolayca çıkabilirler. Ancak böyle bir düzenleme ile bireyler vicdan özgürlüğüne gerçek anlamda sahip olabilirler. Bu sistem aynı zamanda toplumda farklı eğilimleri olan grupların da var olmalarını mümkün kılar. Unutulmamalıdır ki tüm bu sistemi işler kılacak yegane gerek ise karşılıklı hoşgörüdür.

KAYNAKÇA

- Akyol, Mustafa. *Islam without Extremes: A Muslim Case for Liberty*, New York: Norton, 2011.
- Barry, Brian. "Liberalism and Multiculturalism", *Ethical Perspectives* 4 (1997) 2, ss. 3-11.
- Berlin, Isaiah. "Two Concepts of Liberty." ss. 118–72 in *Four Essays on Liberty*, Isaiah Berlin. Oxford: Oxford University Press, 1969.
- Kukathas, Chandran. "Islam, Democracy, and Civil Society," *Islam, Civil Society, and Market Economy* içinde, ed. Atilla Yayla, Ankara: Liberte Books, 1999, ss. 23-45.
- Kukathas, Chandran. *The Liberal Archipelago*, Oxford: Oxford University Press, 2003
- John Locke, *A Letter Concerning Toleration*. Amherst: Prometheus Books, (1689) 1990.
- Rousseau, Jean Jacques. *The Social Contract and Discourses*. çev. G. D. H. Cole. London: Everyman, 1998.
- Şahin, B., N. Tok, B. Sambur, P. Mentzel, "A Liberal Approach to Islamic System of Dhimma", *Al Shajarah*, Vol. 19, no. 1, ss. 21-53, 2014.

LİBERAL PERSPEKTİF YORUM

Sayı: 11, Ekim 2018

VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ VE SEKÜLERİZM

Prof. Dr. Bican Şahin

📍 Turgut Reis Cad. No: 15/4, Mebusevleri, Çankaya, Ankara

☎️ (312) 213 24 00 ✉️ info@ozgurlukarastirmalari.com

📘 ozgurlukarastirmalari 🐦 ozgurlukar